

МОВНІ ОБРАЗИ, МЕТАФОРИ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

LINGUISTIC IMAGES, METAPHORS AND THEIR ENGLISH TRANSLATIONS IN THE POETRY OF SERGIY ZHADAN

Плетенецька Ю.М.,

orcid.org/0000-0002-1417-4269

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету

Линтвар О.М.,

orcid.org/0000-0003-4671-5514

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету

У статті проаналізовано способи відтворення мовних метафоричних образів у перекладах поезії Сергія Жадана англійською мовою. Поетична творчість Сергія Жадана виділяється в сучасному українському літературному просторі певною провокативністю та багатством стилістичних засобів. В його поезії найчастіше зустрічаються такі мовні образи: урбаністичні, релігійні, зображення поетів та мілітаризм. Крім того, було розглянуто та проаналізовано способи відтворення антропоморфних, природоморфних, зооморфних, флороморфних, артефактних та просторових метафор, які характерні для творчості С. Жадана. З'ясовано, що у структурі антропоморфної метафори виявлені типи перенесень засвідчують досить розширену й деталізовану сферу антропоморфних значень, базованих на зв'язку між тілом людини й реаліями навколишнього світу. Тому найпоширенішими з них є значення, виражені групами слів, що використовуються для позначення частин тіла людини (переважно внутрішніх органів): язик, вени, легені та ті, що використовуються для позначення фізіологічних процесів, властивих людині: дихання, сльози. Антропоморфні метафоричні образи у віршах С. Жадана вказують на значення повільної дії, що асоціюється зі значенням втоми. Це явище втоми переноситься на явища природи, природні об'єкти або одиниці виміру. При формуванні типів переносу в межах природоморфної метафори найчастіше зустрічаються слова зі значенням фізичних процесів, які переносяться на природні явища на основі функціональної спільності та характеру дії. У артефактній моделі метафоричних значень, що утворюються шляхом встановлення подібностей між зоровими, смаковими відчуттями та предметними поняттями, найчастотнішою є група лексики на позначення міських реалій. З образом міста в творах автора пов'язане і використання просторової метафори.

За законом метафори, авторська метафора у творах С. Жадана відтворюється або повністю, або шляхом еквівалентного метафоричного образу часом з додаванням пояснення, або за допомогою порівняння.

Ключові слова: мовний образ, авторська метафора, антропоморфна, природоморфна, артефактна метафора, концептуальна метафора, переклад поезії.

The article analyzes the ways of rendering of language metaphorical images in English translations of poetry by Sergei Zhadan. The poetic works of Serhiy Zhadan are distinguished by certain provocation and abundance of stylistic means in the modern Ukrainian literary space. His poetry often includes such language images as urban, religious, poetic and military ones. In addition, methods of rendering of anthropomorphic, naturalmorphic, zoomorphic, flormorphic, artifact and spatial metaphors, which are characteristic for the poetry of S. Zadan have been considered. It has been shown that the revealed transference types in the structure of anthropomorphic metaphors display a rather expanded and detailed sphere of anthropomorphic meanings based on the connection between the human body and the realities of the surrounding world. Therefore, the most common of them are the meanings expressed by groups of words used to mark parts of the human body (mainly internal organs): a tongue, veins, lungs that are used to mark physiological processes, characteristic to the person, such as: breathing or tears. Anthropomorphic metaphorical images in S. Zhadan's poems indicate the meaning of slow action associated with the meaning of tiredness. This phenomenon of tiredness is transferred to phenomena of nature, natural objects or units of measurement. When forming transference types within the naturalmorphic metaphor, the most common are the words with the meanings of physical processes which are transferred to natural phenomena based on the functional unity and character of action. In the artifact model of metaphorical meanings formed by the establishment of similarities between visual, taste sensations and subject concepts, the most frequent is a group of words to mark urban realities. The use of space metaphor in the works of the author is also connected with the image of a city.

According to the law of metaphor, author's metaphor in the works of S. Zhadan is translated either completely or by an equivalent metaphorical image sometimes with an explanation added, or by a comparison.

Key words: language image, author's metaphor, anthropomorphic, naturalmorphic, artefact metaphor, conceptual metaphor, translation of poetry.

Постановка проблеми. Авторська метафора характеризується самобутністю, специфічністю, виділяє твори певного автора серед інших. Проблема поетичного перекладу, а також збереженню та відтворенню в ньому метафори було присвячено ряд досліджень. Проте, власне практичний аспект досліджень у цій галузі розкритий неповно, адже твори багатьох поетів не були перекладені, або були мало досліджені, зокрема існує не так багато перекладів поетичних творів Сергія Жадана, відповідно бракує також і аналізів таких перекладів.

Метафора – це не просто приховане порівняння як стилістичний троп, це один із способів мислення, ключ до розуміння змісту тексту. Дослідники розробили багато різноманітних класифікацій такого мовного засобу, як метафора. Метафори можуть базуватися на схожості різних ознак предметів: кольору, форми, функції, розташування і т. д. Під час перекладу рішення про збереження метафори має приймати перекладач, аналізуючи кожен окремий випадок та зважаючи на доцільність і загальний характер тексту, тому під час аналізу можна виявити, чим саме керувався перекладач під час, коли приймав якийсь конкретне рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему перекладу поетичних текстів та збереження їх стилістичних особливостей, до яких належить і метафора, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Д. Девідсон, Г. Склярєвська та Н. Арутюнова (проводили аналіз функціонального аспекту метафоризації), Дж. Лакофф і М. Джонсон (розробляли класифікації метафор), В. Комісаров

та П. Ньюмарк (досліджували труднощі та особливості передачі метафори при перекладі).

Постановка завдання. Метою статті є дослідити особливості відтворення та прийоми збереження авторської метафори у поетичному перекладі творів Сергія Жадана.

Поетична творчість С. Жадана виділяється в сучасному українському літературному просторі певною провокативністю та багатством стилістичних засобів. З часом його твори вже почали вважатися класикою в Україні. Але зараз його вірші почали перекладатися англійською мовою, завдяки чому твори письменника занурюються ще й в англійськомовний контекст, де зовсім інша цільова аудиторія. Саме тому його поетичні твори в англійськомовних перекладах дещо модифікуються, змінюються та набувають нових рис.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словесні образи С. Жадана утворюють неймовірно складну систему, яка ставить перед перекладачами чимало викликів. Дослідники вважають, що в його поезії найчастіше зустрічаються такі мовні образи: урбаністичні, релігійні, зображення поетів та мілітаризм. Загалом більшість науковців сходяться на думці, що місто, безперечно, є одним із центральних мотивів поетичної творчості С. Жадана. В той же час О. Резніченко наголошує, що місто символізує для поета агресію, спустошення та зраду [1, с. 58]. Це видно з наведених нижче уривків поезії «Знати, що ти і далі лежиш» та його перекладу англійською мовою Дж. Геннесі та О. Конем, що в перекладі отримав назву “To know that you still lie”.

Що за радість вертатися в місто мертвих, яка з цього користь? [2]

What joy is there in returning to the city of the dead, what's the point? [3]

Місто зради, місто розпачу, місто отрути.

Горе всім, хто не повернеться до власного дому [2].

The city of betrayal, the city of sorrow, the city of poison.

Woe unto thee who won't come back to their homes [3].

Образ міста в очах поета зазвичай настільки похмурий, що стає зрозуміло, що поет не лише спостерігач, а й його жертва. З прикладів видно, що для всіх словесних образів уривка перекладачі знайшли ідеальний відповідник та відтворили метафоричний набір образів без змін в описі міста (*місто зради, місто розпачу, місто отрути*). С. Жадан описує місто, в якому живуть аутсайтери, такі як бідні робітники, студенти, біженці та нещасні

поети з розбитим серцем. В своїх творах він дає їм голос. В другому уривку перекладу також присутня очевидна біблійна алюзія на Книгу Ісайї 33.1 та Єв. від Матвія 23.13-39 (*Woe unto thee* – прокляття тим, хто согрішив). Релігійні мотиви також дуже часто трапляються в творчості поета.

Розглянемо наступний уривок з вірша С. Жадана під назвою «Великі поети печальних часів» та його переклад англійською мовою.

*Поет стоїть посеред порожнього міста, кричить птахам,
що летять на зиму до північної Африки: Я не вірю в бога.
Але це не страшно. Тому що його не існує.*

*В мене не вірять читачі.
 Це теж не страшно. Їх теж не існує [4].
 A poet stands in the middle of an empty city, screams
 at the birds
 flying to North Africa for winter:
 I don't believe in god.
 But that's not scary. Because he doesn't exist.
 Readers don't believe in me.
 That isn't scary. They don't exist either [5].*

У даному уривку С. Жадан яскраво зображає муки поета. Там поезія переплітається з прозою, але вона надзвичайно багата словесною образністю, семантикою та фонетикою, що вдалося зберегти у перекладі. Переклад вийшов майже дослівним, якщо звернути увагу на такі мовні образи, як поет, птахи, бог, читачі, видно, що вони збережені в перекладі. З уривку також видно, що С. Жадан вдається до релігійної тематики у своїй творчості. І це не дивно, адже в нашій країні важко оминати увагою релігійну тематику. Проте інтерес письменника до релігійної тематики не обмежувався лише натяками чи згадуванням бога в своїх текстах. Він ставиться з цікавістю до божественного і зображує його в повсякденності, ніби ставлячи під сумнів його святість і якусь владу над людьми.

С. Жадан відноситься до українських поетів-постмодерністів. Науковці вважають, що найбільш поширеними концептуальними метафорами в творчості авторів-постмодерністів є: антропоморфна метафора, природоморфна (у її межах виокремлено зооморфну, фломорфну, артефактну і просторову), у межах яких виділено семантичні типи перенесень.

Так, у структурі антропоморфної метафори виявлені типи перенесень засвідчують досить розширену й деталізовану сферу антропоморфних значень, базованих на зв'язку між тілом людини й реаліями навколишнього світу [6, с. 24]. Тому найпоширенішими з них є значення, виражені групами слів, що використовуються для позначення частин тіла людини (переважно внутрішніх органів): язик, вени, легені та ті, що використовуються для позначення фізіологічних процесів, властивих людині: дихання, слюзи. Антропоморфні метафоричні образи у віршах С. Жадана вказують на значення повільної дії, що асоціюється зі значенням втоми. Це явище втоми переноситься на явища природи, природні об'єкти або одиниці виміру: *погода повільно сідає на руки, сонце мляво прямує попри дахи, час кульгає ритмічно й глухо* [6, с. 24].

При формуванні типів переносу в межах природоморфної метафори найчастіше зустрічаються

слова зі значенням фізичних процесів, які переносять на природні явища на основі функціональної спільності та характеру дії.

Варто зазначити, що природоморфні метафори, які розглядаються в поезії С. Жадана, також мають значення, засновані на архетипальній символіці. Візьмемо для прикладу фразу з вірша поета «*з небес висівається мерехтливий озон*», де підставою для метафоричного перенесення є значення дієслова *висівати*, яке пов'язане з обробітком поля і переноситься на сферу небес. Тут окрім зорової асоціації наявне звичне для української міфології ототожнення «неба» і «поля».

У структурі природоморфної метафори підгрупа зооморфних значень найчастотніше реалізується перенесенням назв тваринного світу на абстрактні поняття на основі авторських індивідуальних асоціацій: *мікроби зради, птах зради, метелики надій* [6, с. 24]. У своїх метафорах С. Жадан часто звертається до значень, пов'язаних із водним середовищем: *риба, рибина, луска, ікра, акваріум*. Така лексика досить часто зустрічається і у ранніх поетичних збірках автора. Наприклад, *риби купчаться тромбами в жилі ріки*. образи риб можуть означати в його текстах мудрість, циклічність і багатство.

У артефактній моделі метафоричних значень, що утворюються шляхом встановлення подібностей між зоровими, смаковими відчуттями та предметними поняттями, найчастотнішою є група лексики на позначення міських реалій: *недопалки, асфальт, ліхтар, бруківка, стіна, бинт, бруд* [6, с. 24]. Така лексика використовується постмодерністами для опредмечення психічних процесів і почуттів, зокрема її полюбляє С. Жадан, який часто описує життя міста в своїх творах: *губи з присмаком асфальту, асфальт всотався в сну драговиння, розчинився у морі асфальт*.

Саме з образом міста в творах автора пов'язане і використання просторової метафори. Урбаністичні мотиви часто присутні в поезіях автора, а основними метафоричними моделями є: людина-місто, географічний об'єкт – місто, фізичне явище – місто, природа – місто, просто-

рове поняття – місто; часто зустрічаються назви географічних об'єктів (*лабіринт степів; білий острів; бездонна земля*), група лексики на позначення фізичних понять (*місто як чадна гаряча течія, сірники ліхтарів зігрівають*), назви частин

тіла людини переносяться на простір (*шкіра асфальту, долоня міста, рейки судин*) [6, с. 24].

Розглянемо уривки з поетичного твору С. Жадана під назвою «Історія культури початку століття» та їх переклад В. Ткач і В. Фіппс.

*Ti відпишеш іще сьогодні, торкаючись **теплих літер**,
перебираючи їх у темряві, плутаючи приголосні з голосними,
як друкарка в старій варшавській конторі [4].
You will reply today, touching **warm letters**,
leafing through them in the dark, confusing vowels with consonants,
like a typewriter in an old Warsaw office [5].*

У наведеному вище прикладі видно, що оригінальну метафору *теплі літери*, яка була утворена

на основу перенесення якості, перекладачі повністю зберегли в перекладі.

*Вибираючи курс навчання, поміж інших речей,
ти би мала дізнатись – насправді **культура початку століття**
вже відтиснулася венами на твої повільній руці,
закоренилась в зламах твого цупкого волосся,
перехопленого недбало на вітрі, розвіяного над пальцями,
ніби струмені теплої води над рукомийником,
ніби глиняні кольорові намиста над горнятами і попільницями,
ніби довге осіннє небо
над кукурудзяним полем [4].
When choosing your course of studies you should find out
among other things –
if the culture at the turn of this century
has already pressed itself into the veins of your slow arm,
rooted itself in the whorls of your thick hair,
carelessly blown by the wind,
and tousled by fingers
like streams of warm water in a basin,
like colored clay beads over cups and ashtrays,
like a vast autumn sky
over a cornfield [5].*

Метафору, наведену в фрагменті вище, можна віднести до антропоморфної метафори, адже вона базується на зв'язку між тілом людини й реаліями навколишнього світу (*культура початку століття вже відтиснулася венами на твої повільній руці – the culture at the turn of this century has already pressed itself into the veins of your slow arm*). Також з уривку видно характерну для творів С. Жадана рису: автор намагається розширити семантику, він використовує інші тропи та мовні фігури, але не облишає метафору. Якщо скористатися класифікацією П. Ньюмарка для аналізу твору, то стає очевидно, що всі метафори в уривку оригінальні, саме тому перекладати їх потрібно максимально близько до оригіналу. Перекладачі впоралися з цим завданням, до того ж вони перекладали подібним чином інші твори автора в збірці “What We Live For, What We Die For”.

Висновки. Отже, усі проаналізовані вище поетичні твори доводять, що існує певний закон збереження метафори, тобто наявні прийоми, до яких звертаються перекладачі, коли перекладають метафоричні образи. Найперше, якщо метафора зрозуміла для носія мови перекладу, то її варто зберегти. Якщо прямий відповідник не вдається знайти в мові перекладу, то метафоричний образ замінюють еквівалентом. Якщо еквівалент невдало та неточно передає метафоричний образ, варто перекладати за допомогою порівняння. Якщо метафоричний образ може бути незрозумілим читачеві, його зберігають, але з додаванням певного пояснення. Якщо ж не підходить жоден з попередніх способів, використовують перефразування. В крайніх випадках перекладач може прийти до висновку, що метафору взагалі не потрібно або ж немає

змоги передати в перекладі. Наведеними прийомами користуються перекладачі, щоб максимально влучно передати зміст метафоричного образу в творі. Крім того, цікавим є досвід

перекладачів у перекладі антропоморфних, природоморфних, зооморфних, фломорфних, артефактних і просторових метафор, які характері для творчості С. Жадана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резніченко О. Післямова до зб. «Цитатник». Київ : Смолоскип, 1995. С. 55–59.
2. «Більше немає дому, є лише пам'ять»: вірш Жадана про війну URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/85746-bilshe-nemaie-domu-e-lishe-pamyat-virsh-zhadana-pro-vijnu-zvorushiv-merezhu.htm>
3. To know that you still lie there beyond the scorched mountain Poem by Serhiy Zhadan URL: <https://www.poemhunter.com/poem/to-know-that-you-still-lie-there-beyond-the-scorched-mountain/>
4. Жадан С. Господь симпатизує аутсайдерам. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 512 с.
5. SERHIY ZHADAN POEMS URL: <https://www.wordsforwar.com/serhiy-zhadan-bio>
6. Паршак К. Д., Калиновська Я. Б. Семантико-функційні характеристики концептуальної метафори в мові творів поетів-постмодерністів. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: Літературознавство, мовознавство, фольклористика / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Київський університет, Випуск №1 (29). 2021. С. 24–26.